

A demokrácia szociális reprezentációja fiatalok körében

MURÁNYI ISTVÁN

Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

A tanulmányban egy európai kutatás (MYPLACE projekt) magyar adatbázisán ($N = 1200$ fő), a 15–26 éves fiatalok vizsgálata alapján a következő kérdésre próbáltunk válaszolni: hogyan jellemezhető a fiatalok demokráciáról alkotott értelmezése, és milyen szocializációs tényezők befolyásolják leginkább a fogalom értelmezését. A vizsgálat koncepciója nem előzetes kutatói konstrukciók szerint, hanem a szociális reprezentáció elméletéhez és egyik módszertani lehetőségéhez (asszociációk) kapcsolódott. Az eredmények a demokrácia antiliberális és inkább negatív tartalmú reprezentációjára utalnak, melynek alakításában nem a nyílt politikai aktivitásnak, hanem a „rejtett” szocializációs hatásoknak van szerepük.

Kulcsszavak: szocializáció, politikai szocializáció, szervezeti részvétel, társadalmi bizalom, perszonális bizalom

In our study, on the Hungarian database ($N = 1,200$ people) of a European research (MYPLACE project), based on an examination of the young (15 to 26 year-old) population, answer was sought to these one question: how is can we characterize young people's perception of democracy, and, what socialization factors most affect the interpretation of the concept. Examination of the interpretation of democracy was not carried out according to preliminary research designs but on the basis of social representation theory and one of its methodological possibilities (associations). The results suggest an anti-liberal democracy representation, one that can more be characterized by a negative content, and which shows links mostly to “hidden” political activity.

Keywords: socialization, political socialization, participation in organizations, social trust, personal trust

A rendszerváltást követően a fiatalok politikai szocializációját leíró, jellemzően kérdőíves adatfelvévő (*survey*) kutatások többségében központi szerepe van a demokrácia fogalmának, illetve értelmezésének (Csákó 2007; Szabó 2009; Murányi 2010, Csákó et al. 2010; Szabó–Kern 2011; Berényi–Murányi 2011).

Levelező szerző: Murányi István, Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék,
4032 Debrecen, Egyetem tér 1., E-mail: muranyi.istvan@arts.unideb.hu

A politikai értelemben felnőtté válás folyamatában meghatározó szerepe van a demokratikusnak tekintett politikai rendszer és a demokrácia fogalomértelmezésének. Ezért tartjuk fontosnak, hogy a kérdőíves adatfelvételek alapján történő vizsgálatok mellett más típusú módszertan alkalmazása egyrészt teljesebb, másrészt eltérő megismerési dimenziókat nyújthat a demokrácia értelmezéséről. A későbbiekben tárgyalt szociális reprezentáció megfelel ezen kritériumoknak, mivel lényegéből eredően kvalitatív módszertanra támaszkodik, ugyanakkor a survey módszerhez is kapcsolódhat.

Az eltérő módszertani megközelítéseket az is indokolja, hogy a demokráciával – és más vizsgált fogalmakkal – kapcsolatos, többnyire kérdőíves kutatások alapján készült hazai beszámolók gyakorlatilag nem foglalkoznak a mérésre vonatkozó kritériumok (reliabilitás, validitás) teljesülésének problémáival. Többnyire arról sem olvashatunk, hogy a válaszadó fiatalok milyen jelentést tulajdonítanak meghatározó fogalmaknak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik a vizsgált fogalmakat. Ennek megfelelően a kutatóknak, illetve a kutatási beszámoló olvasójának leginkább csak feltételezése lehet arról, hogy az előzetes konceptualizálás alapján (vagy annak hiányában) kialakított állításokra (itemekre) vagy direkt kérdésekre reagáló válaszadók milyen szubjektív jelentéssel ruházzák fel a vizsgálat tárgyát jelölő fogalmat.

A fiatalok demokráciáról kialakult szociális reprezentációját egy nemzetközi kutatás adatai alapján vizsgáljuk. A kérdőíves kutatás a MYPLACE projekt¹ keretében 2012. június-júliusban két magyarországi kisváros (Sopron és Ózd) 15–26 éves lakosságának $N = 600$ – 600 fős valószínűségi mintáján készült.² A vizsgálat kiemelt kutatási célja volt annak feltárása, hogy az európai fiatalok körében mennyire elterjedtek és milyen mértékben támogatottak a szélsőjobboldali ideológiák, hogyan jellemezhetők a különböző kisebbségi csoportokkal szembeni negatív attitűdök (xenofóbia, kirekesztés, jóléti sovénizmus).

A projekt koncepciója szerint a fiatalok populizmusának és radikalizmusának részvételi formáit befolyásoló tényezők és az aktivizmus motivációinak mikroszintű megismerése a helyi környezethez kapcsolódik. A jól megválasztott helyszín adatai jobban reprezentálják az országon belüli jellegzetességeket, mint a nemzeti szintű átlagolt adatok. Mivel a fiatalok radikalizálódását meghatározó tényezők (nyilván) országonként és országon belül is sokfélék lehetnek, ezért a kutatási helyek kiválasztásához nem közös kritériumokat, hanem olyan egyenlőtlenléteget jól leképező helyi tényezőket jelöltek ki,³ amelyek összefügghetnek a radikalizmusra való fogékonysággal.

A szociális reprezentáció elmélete

A szociális reprezentáció meghatározása – „...a közös jelentések konszenzuális világa, amiben a csoporttagok kommunikálnak és interakcióban vannak” (Purkhardt–Purkhardt 1993: 75) – és folyamata (lehorgonyzás és objektiváció) szorosan kapcsolódik a társadalmi iden-

¹ Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement, FP7-SSH-2010-1, GA Number: 266831.

² A kutatás, illetve a minta részletes leírása Sik Domonkos tanulmányában olvasható (Sik 2016).

³ Néhány javasolt kritérium a helyszínek kiválasztásához: differenciáló társadalmi-gazdasági egyenlőtlenlétegek politikai örökség; kontinuitás és diszkontinuitás; kisebbségi csoportok közösségi szegregációja és percepciója; populisták pártok és társadalmi mozgalmak; ifjúsági szubkultúrák, radikális/populista csoportok integrációja. Pollock, G. – Pilkington, H. (2012) *The MYPLACE Case Study Approach: A Discussion*

titáshoz, mivel tartalmazza a csoporttagok közös világukról alkotott interpretációját. A szociális reprezentáció elmélete ily módon közeli kapcsolatot feltételez a szociális reprezentáció és a csoportfolyamatok, különösen a szociális identitás létrehozása és kifejezése között.

A szociális reprezentációk integrálják az egyéni gyakorlatokat, ugyanakkor kollektív szociális normákat, értékeket és tudásokat prezentálnak (Meier–Kirchler 1998). A csoportban zajló interakciók során keletkező szociális reprezentációk gyakran narratív formában jelennek meg, biztosítva a csoport történetiségét és időbeni folytonosságát (Vincze–Köváriné 2003).

A szociális reprezentáció elmélete, illetve az eredeti teóriához kapcsolódó további elméletek közül Jean-Claude Abric „központi mag elmélet”-ének (Central Nucleus Theory, CNT) modelljét alkalmaztuk a szabad asszociációs kérdésekre adott válaszok elemzésére (Abric 1994). A CNT Serge Moscovici szociális reprezentáció általános elméletéhez (Moscovici 1976) kapcsolódó kiegészítő megközelítés, melynek elméleti és módszertani továbbfejlesztéséhez más kutatók (Verges, Gruimelli, Rouquette, Moliner, Morin) is hozzájárultak. A CNT feltevéseinek és téziseinek részletes ismertetését mellőzve, a továbbiakban az elmélet logikáját és a kapcsolódó módszertani keretet foglaljuk össze (Sá 1995).

A központi mag identifikálásának módszertani lehetősége az a javaslat, amely szerint a központi kogníciókat mennyiségi és minőségi tulajdonságok jellemzik (Moliner 1994). A centrális elemek kvalitatív tulajdonságai közvetlenül a szociális reprezentáció elméletéből erednek és a központi helyzetet biztosítják. Ebben az értelemben egy adott kogníció azért központi, mert szoros kapcsolatban van a reprezentáció tárgyával, szimbolikus érték és asszociatív erő jellemzi. A centrális elemek kvantitatív tulajdonságai a kvalitatívól erednek, azok következményei. Ezek az elemek „kiugrás”-ként (saliency) jellemezhetők: például milyen gyakran és/vagy azonnal mutatják a reprezentáció tárgyát, és hány kapcsolatot tartanak a reprezentáció más elemeivel.

A demokrácia szociális reprezentációjának empirikus vizsgálatát az asszociációs kérdésünkre⁴ adott három lehetséges válasz alapján végeztük. Az általunk követett egyik konkrét empirikus módszer (Verges 1992) alapján az alanyok legfeljebb három szóval (vagy értelmezhető narratív reagálással) asszociáltak a felkínált – esetünkben a demokrácia – szóra. Az asszociációkat a jelentések közötti hasonlóságok alapján szemantikai kategóriákba soroltuk. Az adatelemzés során két kritériumot használtunk: az előfordulási gyakoriságot, illetve a felidézés sorrendjét. A kettős elemzés alapja az volt, hogy a gyakrabban és gyorsabban felidézett kategóriák nagyobb valószínűséggel tartoznak a központi maghoz. A tulajdonságokat 1-től 3-ig súlyoztuk, annak megfelelően, hogy milyen sorrendben idézték fel a kategóriákat (az alacsonyabb pont gyorsabb reagálást jelentett). Ha az átlagos gyakoriságot és az átlagos sorrendet vesszük alapul, akkor a kategóriákat négy csoportba lehetett besorolni (lásd az 1. táblázatunkban).

⁴ Mi jut eszedbe elsőként, ha az a szót hallod, hogy demokrácia? Másodikként: / Harmadikként:

1. táblázat: Az asszociációs kategóriák csoportosítása gyakoriság és felidézési sorrend alapján

1. csoport	2. csoport
Átlag feletti gyakoriság	Átlag feletti gyakoriság
Átlag alatti felidézési sorrend	Átlag feletti felidézési sorrend
3. csoport	4. csoport
Átlag alatti gyakoriság	Átlag alatti gyakoriság
Átlag alatti felidézési sorrend	Átlag feletti felidézési sorrend

A bal felső sarokban lévő kategóriák – a leggyakrabban előforduló és leggyorsabban reagált – nagyon valószínű, hogy a központi maghoz tartoznak. Ezzel szemben azok, amelyek a jobb alsó negyedben vannak – nagyobb valószínűséggel perifériális helyzetűek. A másik két negyedbe sorolt kategóriákat olyan perifériális kognícióknak tekinthetjük, amelyek szorosan kapcsolódnak a központi maghoz.

Az elemezhető asszociációs válaszok⁵ első szintű kategorizálása során kialakított 33 tematikus csoport felhasználásával (összevonásával) 11 szemantikailag homogén kategóriát képeztünk (lásd a 2. táblázatunkat).⁶

A kialakított kategóriák közül öt (nem létezik, szabadság, negatív konnotáció, politika, egyenlőség) esetben az asszociációk említése gyakrabban fordult elő, mint a teljes mintára jellemző átlag (78 említés), míg kilenc kategóriánál (nem létezik, akarat, többség, közösség, jog, pozitív konnotáció, konszenzus, politika, egyenlőség) az említések sorrendjének (1 pont: elsőként, 2 pont: másodikként, 3 pont: harmadikként említett) átlaga kisebb, mint a mintasorrend átlaga (0,224).

2. táblázat: Az asszociációs kategóriák képzése: említési gyakoriság és sorrend

	Említés (összes)	Rangsor
Nem létezik	144	1,626
Akarat	70	0,079
Többség	8	0,008
Közösség	50	0,054
Jog	69	0,096
Szabadság	102	0,132
Pozitív konnotáció	35	0,047
Negatív konnotáció	100	0,119
Konszenzus	10	0,010
Politika	96	0,127
Egyenlőség	177	0,175
MINTAÁTLAG	78	0,224

⁵ A fiatalok jelentős része (27 százalék) vagy nem tudott, vagy nem akart válaszolni sem az első, sem a második, sem a harmadik asszociációs kérdésre.

⁶ A szemantikailag homogén kategóriák: nem létező; akarat; többség; jog; szabadság; pozitív konnotáció; negatív konnotáció; konszenzus; politika; egyenlőség.

3. táblázat: Az asszociációs kategóriák és csoportosításuk

1. csoport	
Átlag feletti gyakoriság + Átlag alatti felidézési sorrend	szabadság, negatív konnotáció, politika, egyenlőség
2. csoport	
Átlag feletti gyakoriság + Átlag feletti felidézési sorrend	nem létezik
3. csoport	
Átlag alatti gyakoriság + Átlag alatti felidézési sorrend	akarat, többség, közösség, jog, konszen- zus, pozitív konnotáció
4. csoport	
Átlag alatti gyakoriság + Átlag feletti felidézési sorrend	–

Az említések gyakorisága és a sorrendátlagok alapján a CNT modellt követve, négy csoportot képeztünk (lásd a 3. táblázatunkban). Az ózdi és soproni fiatalok demokráciára vonatkozó szociális reprezentációjának központi eleme meglehetősen ellentmondásos, mivel a francia forradalmi ideológiához kapcsolódó liberális asszociáció (szabadság, egyenlőség) mellett az elutasítást is kifejező negatív tulajdonságok és minősítés (negatív konnotáció), valamint a többnyire nem pozitívan értékelt politika (politika) tartozik. A szociális reprezentáció központi magjához kapcsolódó, ugyanakkor átmeneti, inkább perifériális szerepet betöltő két csoport (2. és 3. csoport) egyikében csak a demokrácia létezését megkérdőjelező asszociációk szerepelnek (nem létezik). A harmadik, szintén átmeneti kategóriában a közösség működését kordináló joggal kapcsolatos asszociációk (jog) és a társas motivációkat leképező kifejezések (akarat) mellett a közösséget preferáló válaszokat (többség, közösség) olvashattunk. Az írott és íratlan társadalmi szabályok, valamint a társas lét asszociációi egy csoportban vannak a konfrontációt kerülő (konszenzus) és a demokráciához pozitívan viszonyuló (pozitív konnotáció) reakciókkal. Mivel az egyértelműen perifériális pozícióban lévő asszociációs kategóriában (4. csoport) nem szerepel egyetlen asszociáció sem, a demokrácia szociális reprezentációja – az asszociációra vállalkozók körében – a fogalom nehezen változó, rögzült értelmezését valószínűsíti.

Az eredményeink szerint a fiatalok demokráciareprezentációja logikusan interpretálható struktúrába szerveződik. A központi mag látszólag ellentmondásos sajátosságát – a semleges liberális asszociációs kategóriák (szabadság, egyenlőség) egy kategóriába tartoznak a demokráciát negatívan megítélő asszociációkkal (negatív konnotáció, politika) – a fogalom antiliberalis interpretációja oldhatja fel. A közvetítő funkcióval jellemezhető második csoport egyértelműen a demokrácia létezését kérdőjelezi meg, néhány esetben negatív minősítéssel együttjáró asszociációk alapján. A másik átmeneti csoportban a demokrácia pozitív megítélése a többségi és jogi megegyezéssel kapcsolódik, de nem kizárt az akarat elemek érvényesülése sem.

A reprezentáció sajátossága, hogy meghatározó a fogalomhoz való inkább negatív viszonyulás: a központi mag (*antiliberalis*) mellett az egyik közvetítő kategóriában (*fikció*) is jelen van az elutasítás. Ez nem jelenti azt, hogy nincs a reprezentációnak a demokráciát pozitívan minősítő és elfogadó része: a másik közvetítő kategóriában (*közjog*) a közösségi elemek egyrészt a jogi és konszenzuális alapú működésmódra vonatkozó reakciókkal, másrészt pozitív jellemzőkkel és minősítésekkel együtt fordulnak elő.

A demokrácia szociális reprezentációját jellemző asszociációs csoportok megoszlása közel hasonló a teljes mintában és a két almintában: mindhárom esetben a legnagyobb arányban a demokrácia értelmezésének antiliberális jellege a domináns, amit jóval kisebb arányban a pozitív jogi legitimáció, majd a mintákat legkevésbé jellemző, a fogalom létezését megkérdőjelező asszociációkat képviselő kategória következik. A két városi almintá között csak a reprezentáció magjának eloszlásában van szignifikáns eltérés: a soproni fiatalokra 5 százalékkal nagyobb arányban jellemző a liberális elvekhez és sajátosságokhoz kapcsolódó, de a demokrácia fogalmára negatívan reagáló asszociációk (4. táblázat).

4. táblázat: Az asszociációs csoportok megoszlása (oszlopszázalékban)

	Teljes minta (N = 1187)	Ózd (N = 590)	Sopron (N = 597)
1. csoport (core) / ANTILIBERÁLIS*	32	30	35
2. csoport (átmenet) / FIKCIÓ	11	9	12
3. csoport (átmenet) / KÖZJOG	18	16	19

* χ^2 -próba: 4,118, $p \leq 0,05$; Cramer's V: 0,059, $p \leq 0,05$

Eredményeink szerint a fiatalok lényegesen eltérő (kedvező-kedvezőtlen) lakóhelyi környezetben szocializálódtak és a különböző (előnyös-hátrányos) szociokulturális jellemzőkkel leírható két csoportját a demokrácia hasonló, ugyanakkor sajátos reprezentációja jellemzi. A kötöttségek nélküli szabad reagálás lehetősége ellenére a válaszadó fiatalok jelentős része nem akart vagy nem tudott válaszolni az asszociációs kérdésre. Az ózdi fiatalok körében lényegesen magasabb arányban előforduló, a reprezentáció hiányát kifejező válaszhiány bizonyára a szocializációs hátrányokkal magyarázható ismerethiánynak köszönhető. (A továbbiakban a válaszhiánnyal jellemezhető fiatalokat a *Hiány* elnevezésű csoportba soroltuk.)

A közvetítő funkcióval rendelkező második asszociációs csoportban a demokrácia értelmezését leginkább az elutasítás vagy a létezésének tagadása jellemzi. A válaszadó fiatalok fogalomértelmezésében a változékony és kevésbé rögzült perifériális pozícióban jogi és konszenzuális elemek is jelen vannak, melyekhez a pozitív minősítések és vélemények kapcsolódnak.

Az ország két különböző gazdasági-társadalmi fejlettségű régiójában található, a jelen szocializációs feltételeket és életkörülményeket vagy a múlt örökségeit tekintve egyaránt különböző két kisvárosban a fiatalok demokráciareprezentációjának struktúrája azonos szerkezetű, azonban az etnikai szempontból is hátrányos helyzetű ózdi fiatalok körében szignifikánsan alacsonyabb arányban jellemző az antiliberális megítélést tükröző asszociációk aránya. Ennek a magyarázta további kutatásokat igényel, azonban a félig strukturált interjúk eredményei már alátámasztják feltételezésünket: a frusztrált fiatalok körében intenzívebb az antiliberális ideológia jelenléte. A kognitív diszsonancia redukció szempontjából lényegesen eltér a soproni, illetve az ózdi fiatalok referenciája: a szlovák határmenti területekhez viszonyítva az osztrák határ túloldala jelentősen jobb

életfeltételeket, társadalmi-gazdasági modellt és ezekhez kapcsolódó munkalehetőségeket kínál – de az elérhetetlenség (vagy legalábbis távoli jövőben megvalósulás) megrázó tudatával.

Ezek az eredmények csupán jelzik, hogy a hétköznapi politikai és közéleti kommunikációban egységesnek vélt és közel azonos jelentéstartalommal felruházott demokrácia fogalmának interpretálása nem különbözik jelentősen az eltérő lakóhelyi környezetben szocializálódott és különböző szociokulturális körülmények között élő fiatalok körében.

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a demokrácia szociális reprezentációja milyen kapcsolatban van a fiatalok politikai és közéleti aktivitásával. A radikalizmus és populizmus leírására és motivációinak feltárására vállalkozó európai kutatás kérdőíve több olyan kérdést is tartalmazott, amelyek alkalmasak voltak a fenti kapcsolat empirikus elemzéséhez, azonban figyelembe kellett vennünk, hogy nincs empirikus előzmény a demokrácia szociális reprezentációja és valamilyen előzetesen definiált szempont (változó, illetve vizsgálati dimenzió) összefüggésének leírására. Ezért a továbbiak során a MYPLACE kutatás teljes adatbázisát bevontuk az elemzésbe. A meglehetősen sok kérdést (és a lehetséges válaszoknak köszönhetően még több változót) tartalmazó adatfájl elemi szintű vizsgálata gyakorlatilag áttekinthetetlen,⁷ ezért két lépésben vizsgáltuk a demokrácia szociális reprezentációját jellemző kategóriákkal fennálló kapcsolatokat. Az első lépésben – ha lehetséges volt – a tartalmi szempontból összetartozó változók összevonását végeztük el skálák, illetve indexek képzése alapján (lásd a Függelékét a 73. oldalon). A második lépésben elkülönítettük azokat az indexeket (vagy skálákat, vagy változókat), amelyek szignifikáns kapcsolatban voltak a demokrácia szociális reprezentációját jellemző asszociációs kategóriákkal. A harmadik lépésben az átlagostól eltérő szignifikáns kapcsolatokat vettük figyelembe, és ennek alapján jellemeztük a reprezentáció asszociációs kategóriáit.

Az átlagostól eltérő szignifikáns kapcsolatok tematikus blokkok alapján történő elemzés fontosabb következtetése szerint a demokrácia antiliberális és fikció értelmezését képviselő típusokat gyakorlatilag azonos szociokulturális jellemzőkkel írhatjuk le. Mindkét asszociációs típus a magasan iskolázott, illetve a jelenleg még tanuló fiatalok körében a leginkább, míg a kutatásban használt kategóriák egyikébe sem besorolható foglalkozással rendelkezők csoportjában legkevésbé jellemző. Az eltérést a társadalmi osztályhoz tartozás jelenti: a kulturális és egzisztenciális előnyöket valószínűsítő magas társadalmi osztályba tartozó fiatalokra a demokrácia antiliberális értelmezése inkább, míg a létezését kizáró interpretálás kevésbé jellemző. Az asszociációs kérdésekre nem válaszolók (*Hiány* típus) társadalmi pozíciója és szociális helyzete egyértelműen hátrányos. Ez az asszociációs típus elsősorban az alacsony egzisztenciális családi háttérrel rendelkező, illetve az etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalokra az átlagosnál inkább, míg a legalább érettségizett, jelenleg tanulmányit végző, illetve szüleivel és rokonokkal élő fiatalok csoportjára kevésbé jellemző. A közösségi, konszenzuson alapuló és a jogi elemeket kiemelő asszociációs típus szociokulturális szempontból csupán egy esetben tér el az

⁷ A kérdőív tematikus struktúrája és a kérdések száma: I. szakasz: Politikai érdeklődés, politikai részvétel, civil részvétel (28 kérdés); II. szakasz: Társadalmi hálózatok, nemek közötti viszonyok, nemiség (8 kérdés); III. szakasz: Vallás (5 kérdés); IV. szakasz: Kisebbségi csoportokkal kapcsolatos attitűdök (8 kérdés); V. szakasz: A demokráciával, erőszakkal és emberi jogokkal kapcsolatos nézetek (8 kérdés); V. szakasz: Történelem és emlékezet (4 kérdés). VI. szakasz: Szociokulturális jellemzők (28 kérdés).

átlagostól: a háztartásbéli és munkanélküli fiatalokra legkevésbé jellemző a demokrácia közjogi típusának (*Közjog* típus) támogatása.

A politikához való viszony intenzitását és elemeit tekintve a liberális elveket elutasító (*Antiliberalis* típus) és a jogi, közösségi elveket preferáló demokráciaértelmezés (*Közjog* típus) között nincs lényeges eltérés. Az antiliberalis, illetve a közjogi demokrácia értelmezéssel jellemezhető fiatalok az átlagosnál jobban érdeklődnek a politika iránt, és a közvetlen környezetükkel vagy azonos a politikai nézetük, vagy a velük való diskurzusokban gyakran fordul elő a politika mint téma. A demokráciát közösségi és jogi tartalommal azonosító asszociációs típus (*Közjog* típus) másik asszociációs kategóriára is hasonlít: a közjó típus mellett a demokráciát nem létező fikcióként értelmezés (*Fikció* típus) szintén az intenzív tömegkommunikációs fogyasztással és a közvetlen családi és baráti környezetben történő politikai témájú beszélgetésekkel jellemezhető fiatalok sajátja. A közvetlen családtagokkal és barátokkal azonos (közeli) politikai nézet nemcsak leginkább a demokrácia liberális értelmezését elutasító fiatalokra jellemző, hanem a demokráciára nem asszociálók (*Hiány* típus) csoportjára is.

A nemzeti attitűd az antiliberalis demokrácia (*Antiliberalis* típus) preferálásával jellemezhető fiatalok körében a leginkább, míg a demokrácia létezését tagadók (*Fikciós* típus) csoportjában a legkevésbé intenzív.

A másság és az abból eredő veszélyérzet a demokrácia létezését megkérdőjelező (*Fikció* típus) és a jogi, közösségi interpretálást (*Közjog* típus) támogató fiatalok körében kiemelten jellemző.

Az antiliberalis és a fikciós demokrácia értelmezéssel azonosuló fiatalok sajátja, hogy az átlagosnál jobban érdeklődnek történelmi témákról, és intenzívebben vélik fontosnak a két világháború szerepét. Szintén ezeket a két demokráciafelfogást preferáló fiatalokat jellemzi, hogy nagyobb mértékben érdeklődnek a közvetlen és tágabb környezet történései, valamint a napi események iránt.

Összefoglalás

Elemzésünk talán legfontosabb következtetése, hogy a demokrácia szociális reprezentációjában központi szerepet (core) játszó *Antiliberalis* asszociációs típust a politikai-közéleti kérdések iránt és a történelmi események iránt intenzíven érdeklődő és leginkább nacionalista, többségükben még középiskolás vagy magasan iskolázott fiatalok támogatják. További lényeges sajátosság, hogy ezt a csoportot az átlagosnál kedvezőbb családi háttér jellemzi. Másként fogalmazva: mindenképpen elgondolkodtató, hogy az antiliberalis demokrácia értelmezés/felfogás a világra nyitott és érdeklődő, egzisztenciát és kulturális tőkét tekintve átlagon felüli társas környezetben él. Szintén figyelemre méltó, hogy a demokrácia létezését megkérdőjelező asszociációs típus (*Fikció* típus) támogatói szintén a magasan iskolázottak, az átlagosnál intenzívebben érdeklődnek közéleti-történelmi kérdések iránt, és társadalmi előnyökkel jellemezhető családokban élnek. A másik két típus közül a közösséget, konszenzust és jogot preferáló demokráciaértelmezés (*Közjog* típus) csupán a politika iránt intenzíven érdeklődő fiatalok, valamint a másság és az abból eredő veszélyérzettel jellemezhető fiatalok sajátja. A negyedik asszociációs típust (*Hiány* típus) nevezhetjük nem létező típusnak is, mivel az idesorolt fiatalok nem vállalták az asszociációt a demokrácia fogalmára. Kik ezek a fiatalok? A vizsgált szempontok alapján hogyan jellemezhetők? A másik három csoporttal ellentétben az alacsony

egzisztenciális családi háttér, az alacsony képzettségi szint és a magas etnikai kisebbségi arány a jellemző.

Mivel ez utóbbi csoport kiemelkedően a legnagyobb számosságú volt a valamilyen módon asszociáló fiatalokhoz viszonyítva, óhatatlanul idekíváncsozik egy korábbi – szintén a demokrácia fogalmát vizsgáló – tanulmány (Berényi–Murányi 2011) most is helytálló záró mondata:

„...egy politikai rendszer fennmaradásának esélyei nem túl jók akkor, ha a politikai rendszer alapvető minőségét (egyres vélemények szerint lényegét) meghatározó érték jelentőségét a leendő választópolgárai fel sem ismerik.” A demokrácia ilyen érték.

IRODALOM

- ABRIC, J. C. (1994) Les représentations sociales: aspects théoriques. In: J. C. ABRIC (ed.): *Pratiques sociales et représentations*. Paris, Presses Universitaires de France. pp. 11–35.
- BERÉNYI Z. – MURÁNYI I. (2011) Magyar tizenévesek demokrácia-értelmezése és előítéletessége közötti kapcsolat. In: SIMON J. (ed.) *Húsz éve szabadon Közép-Európában. Demokrácia, politika, jog*. Budapest, Konrad Adenauer Alapítvány. pp. 227–238.
- CSÁKÓ M. (2007) *Tizenévesek demokráciaképéről*. Előadás a Politológus Vándorgyűlésen, Pécs, 2007. június 22.
- CSÁKÓ M. – MURÁNYI I. – SIK D. & SZABÓ I. (2010) A családi politikai szocializációról. Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz. *Társadalomkutatás*, 28/4. pp. 419–446.
- Dekker, H.– Malová, D. – Hoogendoorn, S. (2003) Nationalism and Its Explanations. *Political Psychology*, 24/2. pp. 345–376.
- MEIER, K. – KIRCHLER, E. (1998) Social Representations of the Euro in Austria. *Journal of Economic Psychology*, 19/6. pp. 755–774.
- MOLINER, P. (1994) Les méthodes de repérage et d'identification du noyau des représentations sociales. In: C. GUIMELLI (ed.) *Structures et transformations des représentations sociales*. Paris, Delachaux et Niestlé. pp. 34–47.
- MOSCOVICI, S. (1976) *La psychanalyse son image et son public*. Paris, Presses Universitaires de France.
- MURÁNYI I. (2010) Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. Új Ifjúsági Szemle, VIII/1. pp. 47–60.
- POLLOCK, G. – PILKINGTON, H. (2012) *The MYPLACE Case Study Approach: A Discussion Paper*. 21. February. http://www.fp7-myplace.eu/resources_general.php [Letöltve: 2017. 04. 27]
- PURKHARDT, S. – PURKHARDT, C. (1993) *Transforming Social Representations. A Social Psychology of Common Sense and Science*. London /New York, Routledge.
- SÁ, C. P. D. (1995) *The Central Nucleus Approach to Social Representations*. Paper was presented in the XXV Interamerican Congress of Psychology, San Juan de Puerto Rico. <http://www2.lse.ac.uk/methodologyInstitute/pdf/QualPapers/CELSO-Core-periphery.pdf> [Letöltve: 2017. 04. 20]
- SIK D. (2016) A radikalizmus inkubációja Magyarországon – Sopron és és Ózd esete. *Metszetek*, 5/3. pp. 79–102.
- SZABÓ I. (2009) *Nemzet és szocializáció*. Budapest, L'Harmattan.

- SZABÓ A. – KERN T. (2011) A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: BAUER B. – SZABÓ A. (eds) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. pp. 37–80.
- VERGES, P. (1992) L'évocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central d'une représentation. *Bulletin de Psychologie*, 45/405. pp. 203–209.
- VINCZE O. – KÖVÁRINÉ S. I. (2003) A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány*, 47/1. pp. 58–66.

FÜGGELÉK

Foglalkozás. 1 – teljes vagy részmunkaidőben dolgozik; 2 – jelenleg tanul; 3 – munkélküli (de munkát keres és dolgozni szeretne); 4 – háztartásbeli; 5 – egyéb. χ^2 -próba: 52,2, $p \leq 0,05$; Cramer's V: 0,059, $p \leq 0,05$. *Etnikai hovatartozás.* 1 – etnikai kisebbség; 2 – etnikai többség. χ^2 -próba: 52,2, df: 3, $p \leq 0,001$; Cramer's V: 0,217, $p \leq 0,001$.

A család struktúrája. 1. típus: szülővel és egyéb rokonnal él; 2. típus: szülővel, partnerrel és egyéb rokonnal él; 3. típus: csak partnerrel él, nincs egyéb rokon a háztartásban. χ^2 -próba: 13,8, df: 6, $p \leq 0,05$; Cramer's V: 0,78, $p \leq 0,05$.

Iskolai végzettség (képzése az ISCED 2011 – International Standard Classification of Education – alapján). 1. szint: legfeljebb nyolc általános; 2. szint: érettségénél alacsonyabb; 3. szint: érettségi vagy magasabb. χ^2 -próba: 51,9, df: 6, $p \leq 0,001$; Cramer's V: 0,14, $p \leq 0,00$.

A társadalmi osztály (a négy társadalmi osztály csoportképzése az ISCED 2011 kategóriáinak felhasználásával és a válaszadók, valamint a szülők képzettsége és foglalkozása alapján történt). 1. osztály: legalacsonyabb; 2. osztály: alacsony; 3. osztály: magas; 4. osztály: legmagasabb társadalmi csoport. χ^2 -próba: 37,15, df: 9, $p \leq 0,001$; Cramer's V: 0,183, $p \leq 0,001$.

Nemzeti attitűd index. A Dekker–Malová nacionalizmus elmélete (Dekker–Malová–Hoogendoorn 2003) alapján kidolgozott hat kumulatív attitűd dimenzió (Nemzeti érzés, A nemzet szeretete, Nemzeti büszkeség, Nemzeti preferencia, Nemzeti felsőbbrendűség, Nacionalizmus) összevonásával képzett index. One way ANOVA: F: 4,59, $p \leq 0,05$.

A különböző földrajzi környezet iránti érdeklődés skála. A skála képzése a következő kérdésre adott négyfokozatú (1: egyáltalán nem érdekel, 4: nagyon érdekel) válaszok alapján történt: Mennyire érdekelnek az olyan kérdések, amelyek... 1 – azzal a településszettel kapcsolatosak, ahol jelenleg élsz; 2 – ...azzal az országgal kapcsolatosak, ahol jelenleg élsz; 3 – ...a szomszédos országokkal kapcsolatosak; 4 – ...Európával kapcsolatosak?

A politika iránti érdeklődés skála. A skála képzése a következő kérdésre adott négyfokozatú (1: egyáltalán nem érdeklődik, 4: nagyon érdeklődik) válaszok alapján történt: Mit gondolsz, a következő személyek mennyire érdeklődnek a politika iránt? 1 – saját magad; 2 – apád; 3 – anyád; 4 – a hozzád legközelebb álló testvéred; 5 – a hozzád legközelebb álló nagyszülőd; 6 – a partnered vagy élettársad; 7 – a legjobb barátod. One way ANOVA: F: 4,28, $p \leq 0,05$.

A tömegkommunikációs fogyasztásra fordított idő skála. A skála képzése a következő kérdésre adott négyfokozatú (1: semennyit, 4: több mint egy órát) válaszok alapján történt: Egy átlagos napon mennyi időt töltesz azzal, hogy tájékozódj a rádióból a politikáról és az aktuális eseményekről a... 1 – ...rádióból? 2 – ...az internetről? 3 – ...tévéből? 4 – ...újságokból? One way ANOVA: F: 16,36, $p \leq 0,00$.

Politikai témájú beszélgetés előfordulása a közvetlen környezetben skála. A skála képzése a következő kérdésre adott ötfokozatú (1: soha, 5: mindig) válaszok alapján történt: Milyen gyakran beszélgettek politikai kérdésekről... 1 – ...az apáddal; 2 – ...az anyáddal; 3 – ...a hozzád legközelebb álló testvéreddel; 3 – ...a hozzád legközelebb álló nagyszülőddel; 4 – ...a partnerreddel; 5 – a legjobb barátoddal? One way ANOVA: F: 9,14, $p \leq 0,001$.

Általános érdeklődés napi ügyek iránt skála. Mennyire érdekelnek a következők? Válaszolj egy tízfokozatú skálának megfelelően, ahol a 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem, 10 pedig azt, hogy nagyon érdekel! Mennyire érdekel...? 1 – ...a bevándorlás; 2 – ...a leszbikusok, melegek, biszexuálisok és transzneműek jogai; 3 – ... a gazdaság; 4 – ...az ország biztonsága; 5 – ...a környezet(védelem); 6 – ...az Európai Unió; 7 – ...az elhelyezkedési lehetőségek; 8 – ...a lakhatás; 9 – ...a helyi ügyek; 10 – ...a nők jogai. One way ANOVA: F: 3,65, $p \leq 0,001$.

Politikai nézetek azonossága a közvetlen környezettel skála. A skála képzése: Kérem, hogy értékelj egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy politikai nézeteid mennyiben hasonlítanak az alábbi személyekéhez? (A 0 azt jelenti, hogy politikai nézeteitek egymástól nagyon távol, míg a 10 azt jelenti, hogy egymáshoz nagyon közel állnak.) 1 – apád; 2 – anyád; 3 – a hozzád legközelebb álló testvéred; 4 – a hozzád legközelebb álló nagyszülőd; 5 – a partnered vagy az élettársad; 6 – a legjobb barátod. One way ANOVA: F: 3,01, $p \leq 0,05$.

Diszkriminációs veszélyérzet index. Az index képzése a következő kérdésre adott háromfokozatú (1: soha, 2: néha, 3: rendszeres) válaszok alapján történt: Érezted már fenyegetve magad...? 1 – mert egy politikai pártot/mozgalmat támogatsz; 2 – mert egy (etnikai) kisebbséghez tartozol; 3 – szexuális irányultságod miatt; 4 – mert egy szubkultúrához tartozol (punk, bőrféjű, emós, gót stb.); 5 – a nemed miatt. One way ANOVA: F: 3,60, $p \leq 0,05$.

Az I. és II. világháború történelmi szerepének megítélése. A skála képzése a következő kérdésre adott ötfokozatú (1: egyáltalán nem fontos, 5: nagyon fontos) válaszok alapján történt: Szerinted a következő események milyen szerepet játszottak a magyar történelemben? 1 – az I. világháború (1914–1918); 2 – a II. világháború (1939–1945). One way ANOVA: F: 5,72, $p \leq 0,05$.

Történelem iránti érdeklődés index. Az index képzése a következő kérdésre adott háromfokozatú (1: egyszer sem, 2: néha, 3: rendszeresen) válaszok alapján történt. Az utóbbi 12 hónap során hány alkalommal... 1 – játszottál olyan videójátékkal, amely a 20. század eseményeit eleveníti fel; 2 – néztél olyan filmet, amely a közelmúlt történelmi eseményiről szólt; 3 – néztél dokumentumfilmet a 20. század eseményeiről; 4 – olvastál olyan regényt, amely a közelmúlt történelmi eseményiről szólt; 5 – olvastál ismeretterjesztő vagy szakkönyvet a közelmúltról; 6 – mentél el múzeumba, ahol a közelmúltról szóló kiállítást rendeztek; 7 – vettél részt történelemről szóló beszélgetésben az iskolában, főiskolán vagy egyetemen; 8 – beszélgetettél a szüleiddel a múltrol; beszélgetettél a nagyszüleiddel a múltrol; 9 – elmentél háborús veteránok felvonulására/kiállításra, vagy részt vettél valamilyen megemlékezésen; 10 – kutattad a családod történelmét; 11 – látogattál történelmi témájú honlapot. One way ANOVA: F: 9,56, $p \leq 0,001$.